
В. ВАПНЯРЧУК

доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук

УДК 343.14

Сутність категорії «тягар доказування» у кримінальному провадженні України

У статті досліджується одна із найбільш дискусійних категорій кримінального процесуального права – «тягар доказування». Її вивченню у вітчизняній науковій літературі донині присвячувалося мало уваги й досить часто вона ототожнювалася із поняттям «обов'язок доказування». Автором запропонована й аргументована необхідність розуміння «тягара доказування» як категорії самостійної, розглянуті характерні особливості, що дають можливість її відмежування від «обов'язку доказування». Висловлена позиція щодо порядку розподілення тягара доказування в сучасному кримінальному провадженні та випадки можливого його переміщення на інших суб'єктів.

Ключові слова: кримінальне процесуальне доказування, тягар доказування, обов'язок доказування, відповідальність, інтерес.

Актуальність статті. Розвиток науки вітчизняного кримінального процесу спонукає до необхідності дослідження та перегляду традиційних наукових поглядів щодо окремих особливостей кримінально-процесуального доказування. Особливої актуальності вирішення цього питання набуло у зв'язку з набранням чинності новим КПК України, у якому запропоновано розширення змагальних засад кримінального провадження. Дослідження ж розуміння сутності тягара доказування є визначальним для належного засто-

сування змагальної процедури та її гарантій у кримінальному провадженні. Саме цими обставинами пояснюється необхідність написання цієї статті, її логіка та зміст.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є визначення сутності категорії «тягар доказування» та обґрунтування необхідності її введення в науковий та правозастосовний обіг.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до ст. 92 КПК обов'язок доказування обставин, передбачених

ст. 91 КПК (тобто обставин, які входять до загального предмета доказування), покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК випадках, – на потерпілого. Обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат і обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає.

На наш погляд, у процитованій статті, незважаючи на її назву, регламентовані дві самостійні категорії кримінального процесуального права: обов'язок доказування та тягар доказування.

Під *обов'язком доказування* необхідно розуміти юридичний обов'язок певних суб'єктів кримінального провадження. В загальній теорії права юридичний обов'язок визначається як вид і міра належної поведінки, яка встановлена законом [1, с. 345]. Основною ознакою юридичного обов'язку є необхідність нести відповідальність за його невиконання. В кримінальному процесі така відповідальність за невиконання обов'язку доказування може бути, зокрема, дисциплінарною (наприклад, догана або звільнення з роботи за невиконання чи неналежне виконання своїх професійних обов'язків) або процесуальною (наприклад, відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування керівником органу досудового розслідування за ініціативою прокурора або з власної ініціативи, скасування прокурором, який здійснює процесуальне керівництво, або слідчим суддею чи судом рішення слідчого тощо). Будь-якому юридичному обов'язку кореспондує право ви-

магати його виконання. Кримінальний процесуальний закон наділяє суб'єктів процесу досить широким колом таких прав (зокрема, право заявляти клопотання, робити заяви, подавати скарги, заявляти відводи тощо).

Вважаємо, що положення ч.1 ст. 92 КПК, яка в імперативній формі передбачає коло суб'єктів обов'язку доказування зазначених у законі обставин, регламентує саме обов'язок доказування як різновид юридичного обов'язку.

Стосовно *тягаря доказування*¹, то перед тим, як запропонувати розуміння його сутності та особливості нормативного регламентування, варто зауважити, що ця категорія досліджувалася ще дореволюційними процесуалістами (див., зокрема: [3]). В радянський час можливість і необхідність її існування, як правило, відкидалася, оскільки це поняття по суті ототожнювалося з юридичним обов'язком всебічного, повного й об'єктивного дослідження всіх обставин справи. Спроби виділення й дослідження цього поняття на той час (див., зокрема: [5, с. 242; 6]) піддавалися критиці (див., наприклад: [7, с. 122–127; 16, с. 507, 508; 8, с. 50]).

На думку радянських вчених, тягар доказування є результатом слідування догмам і практиці кримінального процесу буржуазних країн та характерним проявом їх класової сутності, а також наслідком реакційної сутності культу

¹ Тягар доказування – (лат. *onus probandi*) у процесуальному праві правила, які регулюють обов'язки учасників судочинства щодо доказування обставин, істотних для справи, і наслідки недоказаності цих обставин. Тягар доказування виражає принцип змагальності кримінального і цивільного процесу, обумовлює активну роль суду (див.: [2]).

особи в галузі права. Він характерний для процесу обвинувального типу, де розподіляється між сторонами, причому неподання стороною доказів для обґрунтування вимог призводить до негативних наслідків, тобто до несприятливого вирішення справи [8, с. 508].

Неприйняття цього явища (тягара доказування) можемо зустріти й у вітчизняних виданнях з кримінального процесу як в останні роки (в них традиційно мова йшла лише про обов'язок доказування, що, відповідно до ст. 22 КПК України 1960 р., покладался на так званих суб'єктів, які ведуть кримінальний процес (орган дізнання, слідчого, прокурора, суддю) (див., наприклад: [10, с. 137; 11, с. 138; 12, с. 148]), так і в наш час (тягар доказування знову ж ототожнюється з обов'язком його здійснення, і обидва терміни вживаються як синоніми) [13, с. 196].

Чому ж необхідним є виділення категорії «тягар доказування» як самостійної в науці кримінального процесу та в чому її відмінність від «обов'язку доказування»?

На наш погляд, доцільність введення в науковий обіг категорії «тягар доказування» пояснюється, в першу чергу, розширенням змагальних засад кримінального провадження, які мають місце в новому КПК України (зокрема, на стадії досудового розслідування). Адже в новому КПК стороні захисту надані досить широкі повноваження щодо захисту своїх інтересів у кримінальному провадженні (і не тільки шляхом піддання сумніву висунутої підозри чи обвинувачення, а й шляхом самостійного формування

доказової основи власної правової позиції та її активне відстоювання). Крім того, до цього спонукає й законодавче регламентування розподілу обов'язку (необхідності) доказування між суб'єктами різних сторін (ч. 2 ст. 92 КПК). Однак, оскільки така необхідність не завжди (або більш правильно не щодо всіх суб'єктів доказування) гарантується певним видом відповідальності, то, вважаємо, що потрібно говорити саме про тягар доказування, а не про його обов'язок.

На підтвердження висловлених вище міркувань щодо обумовленості дослідження тягара доказування вказаними законодавчими новелами можна навести й вислів Л. Є. Владимірова: «тягар доказування ... передбачає відділення влади обвинувальної від судової. Ось чому про тягар доказування як про особливий обов'язок не може бути мови в слідчому процесі» [3, с. 149].

В юридичній літературі вже висловлювалася думка, що юридичний обов'язок і тягар доказування – це різні правові явища. У зв'язку з цим цікавими є позиції, висловлені дослідниками цього питання в цивільному процесі. Так, на думку О. В. Бауліна, у зв'язку з відсутністю у тягара доказування основної ознаки будь-якого юридичного обов'язку, а саме: *відповідальності за його невиконання* (уточнення наше – В. В.), цілком правомірно розглядати його як особливе правове явище, яке не вписується в традиційну класифікацію на права і обов'язки сторін [14, с. 94].

Майже аналогічна думка була висловлена й одним із небагатьох прихильників позиції щодо необхідності виділення категорії «тягар доказуван-

ня» в радянському кримінальному процесі М. М. Полянським (хоча, потрібно пам'ятати, що у зв'язку із відсутністю реальної змагальності радянського кримінального процесу дослідження цього поняття на той час було безпредметним і малоперспективним). На його погляд, поняття «обов'язок» та «тягар доказування» не однозначні: покладання на сторону в процесі тягара доказування означає лише, що якщо сторона не зможе доказати свого твердження щодо якоїсь обставини, то вона несе наслідки того, що воно залишається недоказаним, і тільки обов'язок доказування означає, що йому протиставляється право примусу його виконання [6, с. 142].

Відмінність у поняттях «обов'язок доказування» і «тягар доказування» вбачали й автори «Теорії доказів в радянському кримінальному процесі». Вони, зокрема, вказували: «Тягар доказування (буквально, тяжка ноша, вантаж) не є рівнозначним юридичному обов'язку... в радянському кримінальному процесі тягара доказування в жодному вказаному значенні не існує..., якщо прийняти поняття «тягар доказування», його потрібно було б поширити й на обвинуваченого, на якого б падав ризик, що коли він не буде доказувати виправдувальні обставини, то слідчий і суд їх не встановлять» [14, с. 112].

Таким чином, на підставі викладеного, вважаємо, що юридичний обов'язок і тягар доказування є самостійними правовими явищами. Відмінність між ними в тому, що тягар доказування забезпечується не заходами відповідальності, а в більшій мірі тим інте-

ресом, який переслідується сторонами в кримінальному процесі. Інтерес, а не примус є рушійною силою при реалізації тягара доказування. Вважаємо, що саме в цьому смислі чинний закон передбачає, що обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає (ч. 2 ст. 92 КПК). Крім того, саме в цьому смислі тягар доказування обвинувачення і відкидання доводів, що наводяться на захист підозрюваного чи обвинуваченого, лежить на стороні обвинувачення (ч. 2 ст. 17 КПК). У зв'язку з цим стає зрозумілим твердження про те, що обов'язок доказування винуватості особи, який лежить на стороні обвинувачення, не є безумовним. У тих випадках, коли обвинувачення не підтверджується обставинами кримінального провадження, суб'єкти сторони обвинувачення можуть від нього відмовитися. Отже, якщо розглядати можливі наслідки невиконання юридичного обов'язку не з позиції застосування певного виду юридичної відповідальності, а з точки зору можливого незадоволення інтересів певних суб'єктів, то мова повинна йти не про обов'язок доказування, а про тягар його здійснення.

Також хотілось б висловити ще одну думку, яка впливає на розуміння сутності тягара доказування в кримінальному провадженні й на визначення його поняття. Для того, щоб у однієї сторони (наприклад сторони обвинувачення) була можливість відкинути доводи іншої (сторони захисту), остання повинна не просто заперечувати, не

погоджуватись чи сумніватись, а чимось обґрунтувати своє твердження (тобто воно повинно бути позитивним). Іншими словами, якщо суб'єкти сторони захисту займають пасивну позицію, яка полягає тільки у висловленні заперечень, незгоди чи сумнівів щодо матеріалів, представлених стороною обвинувачення або щодо недоліків у процесуальній формі їх отримання, то в такому разі обвинуваченню немає чого відкидати, спростовувати, окрім цих заперечень чи сумнівів. Сторона обвинувачення в такому разі представляє додаткові доводи, докази на підтвердження відповідності процесуальної дії закону або відповідності дійсності тих відомостей, які отримані в процесі цієї дії.

Необхідно наголосити ще й на тому, що твердження, яке повинно бути доказане має бути не просто позитивним, а й об'єктивно досяжним. Це означає, що воно має бути цілком визначеним як у часі, так і в просторі, й, можливо, встановленим чи підтвердженим з використанням наявних засобів і способів доказування у певній стороні.

На підставі викладеного вважаємо, що *тягар доказування в кримінальному процесі* – це правове явище, сутність якого полягає в обумовленій інтересом процесуальній необхідності певного суб'єкта доказування відстояти свою правову позицію, шляхом вчинення дій, спрямованих на формування доказової основи та на її обґрунтування позитивними та об'єктивно досяжними твердженнями.

На основі аналізу положень загальної теорії процесуального права та

цивільної процесуальної науки, у якій поняттю тягара доказування приділялося більше уваги (див., зокрема: [15, с. 273; 14, с. 104], можна запропонувати й більш простіше розуміння сутності тягара доказування, а саме – як сукупності правил розподілення між учасниками процесу їх зобов'язань обґрунтувати наявність тих чи інших обставин.

Такими правилами розподілення у вітчизняному кримінальному процесі є:

1. Основне (загальне) правило ґрунтується на положенні логіки щодо перебігу будь-якого спору. Його зміст у тому, що «той, хто відстоює певне судження, повинен наводити його підстави». Стосовно доказування, це означає, що той, хто висуває той чи інший доказовий тезис, повинен його довести. Таким чином, у логіці під обов'язком доказування розуміється не юридичний обов'язок у загально-теоретичному розумінні цього терміна (як міра належної, необхідної поведінки), а тягар його здійснення.

Підтвердженням цієї думки є й вчення англійського науковця Беста, який вважав, що будь-який спір у кінцевому рахунку зводиться до того, що одна сторона стверджує щось, а інша заперечує або принаймні не визнає. Зрозуміло, що там, де немає підстав вважати, що твердження однієї сторони є більш імовірними, ніж заперечення іншої, і де засоби доказування є однаково доступні для тих, хто суперечить, там сторона, яка стверджує, і повинна доказати свої твердження (тобто саме на ній лежить тягар доказування). Сторона, яка заперечує, не повинна на-

водити ніяких доказів протилежного, поки сторона, яка стверджує, не надасть більш або менш переконливих доказів на підтвердження своїх положень (цитується за: [3, с. 149]. Саме виходячи із такого розуміння тягар доказування обвинувачення лежить на обвинувачу (тобто на тому, хто стверджує це). Саме він повинен доказати всі його істотні пункти, щоб не залишалося розумних сумнівів щодо винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Правомірність правила щодо доказування обвинувачення, крім зазначеного вище начала логіки, пояснюється й тим, що у своїй основі воно містить штучне припущення, створене для захисту особи в кримінальному провадженні, а саме презумпції невинуватості (невинуватість обвинуваченого припускається, доки не буде доказано протилежне). Відповідно до змісту цього положення тягар доказування фактів, які мають кримінально-правове значення, покладається на суб'єктів процесу сторони обвинувачення. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи (ст. 17 КПК). Презумпція невинуватості в такому випадку захищає сторону, яка об'єктивно знаходиться в слабшому становищі, гарантує публічну змагальну рівність сторін. Вона або взагалі звільнює слабшу сторону від необхідності доказування важливої для неї обставини, або робить це завдання більш досяжним, яке полягає в тому, щоб викликати сумніви в правовій позиції протилежної сторони щодо винуватості.

На підставі аналізу чинного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування можна навести й інші приклади, які підтверджують загальне правило. Зокрема: тягар доказування правомірності заявленого клопотання (виходячи із презумпції його необґрунтованості), покладається на сторону, яка його заявила (ст. 184, ч. 3 ст. 234 КПК); тягар доказування належності та допустимості доказів (виходячи з презумпції їх недопустимості), даних щодо розміру процесуальних витрат (виходячи з презумпції їх мінімальності або відсутності), покладається на сторону, що їх подає (ч. 2 ст. 92 КПК); тягар доказування обставин, які виключають участь у кримінальному провадженні судді (виходячи з презумпції відсутності підстав для цього) покладається на суб'єктів, які заявили відвід (ч. 5 ст. 80 КПК) та ін.

2. Тягар доказування інколи може переміщатися й на інших суб'єктів кримінального провадження, у тому числі й на сторону захисту (а іноді й навіть на суб'єктів кримінального провадження, які, як ми вище зазначили, не є суб'єктами доказування, а є такими, які сприяють його здійсненню). Переміщення тягаря доказування може стосуватися як фактів, які мають матеріально-правове, так і фактів, що мають процесуальне значення.

2.1. Що стосується можливого переміщення тягаря доказування матеріально-правових фактів, то воно у вітчизняній науковій літературі майже не досліджувалося. Як правило, висловлювався, на наш погляд, досить

спрощений підхід щодо неможливості такого переміщення, тобто відсутності будь-яких розумних винятків з положення презумпції невинуватості. Вважаємо, що такий підхід є дещо консервативним (закостенілим), і таким, що не відповідає типу сучасного вітчизняного (публічно-змагального) кримінального процесу. На підставі аналізу цього питання в дореволюційних наукових працях з кримінального процесу (див., зокрема: [3]), наукових досліджень сучасних процесуалістів (в основному в галузі цивільного процесу) та чинного кримінального процесуального законодавства України і практики його застосування, вважаємо, що можна припустити такі випадки можливого переміщення тягара доказування матеріально-правових фактів у кримінальному провадженні:

1) коли сформована доказова основа тією чи іншою стороною дає можливість для висунення сильного фактичного припущення. В такому разі тягар доказування (спростування цього припущення) переміщується на іншу сторону. Прикладом такого випадку може бути: а) встановлення обвинувачем факту володіння краденою речю, що призводить до перекладання тягара доказування на підозрюваного, обвинуваченого, який повинен доказати правомірність такого володіння (наприклад, законного придбання цієї речі); б) встановлення обвинувачем у кримінальному провадженні про отруєння факту купівлі обвинуваченим яду; в такому разі на останнього переміщається тягар доказування правомірності мети його покупки; в) на-

дання стороною захисту доказів на підтвердження алібі обвинуваченого зумовлює необхідність його спростування стороною обвинувачення;

2) коли належна доказова основа як однією, так і іншою стороною ще не сформована, однак з приводу існування певних фактів може бути висловлена певна юридична презумпція на користь однієї із сторін. У такому разі тягар спростування цієї презумпції може переміститися на протилежну сторону.

Так, зокрема: а) якщо презумпція йде на користь сторони, яка заперечує певні факти, то це є додатковою підставою для покладання тягара доказування на того, хто стверджує (наприклад, обвинувач стверджує, що обвинувачений вчинив якесь правопорушення; однак відповідно до ст. 62 Конституції та ст. 17 КПК він припускається невинуватим, поки не доказана його винуватість (маємо ситуацію, коли юридична презумпція діє на користь обвинуваченого, а це підтверджує необхідність покладання тягара доказування на обвинувача («підтверджує» тому, що тягар доказування й так покладался на нього згідно з основним правилом його розподілу – «доказує той, хто стверджує»)); б) якщо ж має місце ситуація навпаки, презумпція йде на користь сторони, яка стверджує щось, то сторона, яка заперечує, повинна прийняти на себе тягар доказування (наприклад, обвинувач стверджує, що зважаючи на дії обвинуваченого та на підставі звичайного ходу людських справ, він вчинив кримінальне правопорушення умисно (тобто презумпція умислу, поки не доказано зворотне, висувається проти об-

винуваченого, а це означає, що тягар доказування не умисної форми вини покладається на обвинуваченого).

Таке переміщення тягара доказування є суто процесуальним, наперед невідомим, обумовленим ходом кримінального провадження та вчиненням стороною всіх розумно можливих дій для підтвердження певної обставини або висловлення якоїсь юридичної презумпції. Момент такого переміщення в кожному випадку визначається протилежною стороною (на досудовому розслідуванні ще й інколи слідчим суддею при розгляді ним певних питань, а в судовому засіданні – судом);

3) коли інша сторона знаходиться в об'єктивно сильнішому становищі, має кращі можливості для доказування певного факту. Виділення цього можливого випадку переміщення було запропоновано К. Б. Калиновським [16, с. 40–48]. Вважаємо, що він має право на існування, оскільки забезпечує процесуальну рівність сторін. Так, презумпція невинуватості захищає обвинуваченого, покладаючи тягар доказування на обвинувача, оскільки за своїми можливостями сторона захисту, як правило, є фактично слабшою за сторону обвинувачення, яка має у своєму розпорядженні всю організаційну та матеріальну міць держави. Однак ситуація радикально змінюється в особливих випадках, коли сторона захисту об'єктивно знаходиться в кращому становищі в доказуванні, ніж сторона обвинувачення. Зазвичай це буває тоді, коли обвинувачу необхідно відкидати так званий заперечувальний факт, на який посилається сторона захисту, особливо, якщо цей факт одночасно є

і головним фактом у кримінальному провадженні. Відомо, що заперечувальні факти можна доказувати з певною долею достовірності лише тоді, коли вони встановлюються за допомогою позитивних фактів (наприклад, відкидання факту зберігання наркотичних речовин (заперечувальний факт) – фактом її незаконної купівлі в іншій особі (позитивний факт)). Якщо подібні позитивні факти не встановлені, винуватість особи, яка посилається на заперечувальний головний факт, зазвичай залишається недоказаною.

Крім того, можливість відкидання заперечувальних фактів, висловлених стороною захисту, залежить і від характеру позитивних фактів, які повинен встановити обвинувач. Як ми вище вже висловлювались, це означає, що для того щоб відкинути заперечувальний факт, позитивні факти повинні відповідати умові досяжності, тобто бути достатньо визначеними, мати необхідну локалізацію в часі та просторі.

Так, у справі Фам Хоанг проти Франції підозрюваний був затриманий на кордоні при ввезенні у Францію героїну. Французьке законодавство передбачає, що ввезення заборонених товарів (до числа яких належить і героїн) презюмується незаконним, якщо особа, яка його ввозить, не докаже зворотного: наприклад, пред'явивши достатні виправдувальні документи, або доказавши, що дія вчинялася в ситуації крайньої необхідності, або була наслідком помилки, уникнути якої було неможливо. В справі, яка розглядалася, не було надано жодного з подібних виправдувальних доказів, а обвинувачений відмовився давати

будь-які пояснення. Європейський суд з прав людини, розглянувши справу за скаргою заявника, визнав, що немає нічого недопустимого в припущенні, що особа, яка у володінні має дещо, чим володіти в загальному порядку заборонено, повинна пояснити цей факт, в протилежному випадку вона буде визнана винуватою [17].

По суті Європейським судом була застосована презумпція винуватості, тягар спростування якої лежить на стороні захисту. Позитивні факти, які гіпотетично могли спростувати версію про випадкове чи правомірне знаходження у підозрюваного наркотичної речовини, знаходилися поза досяжністю французької влади. За відсутності пояснень підозрюваного їх слід було шукати на великій зарубіжній території та у невизначеній часовій ретроспективі. Коли ж позитивні факти, якими можуть бути спростовані заперечувальні, є досяжними – це дозволяє зберегти на стороні обвинувачення основний тягар доказування.

2.2. Щодо можливого переміщення тягара доказування фактів, які мають процесуальне значення, то з метою розкриття його особливостей насамперед доцільно звернутися до рішення Конституційного суду Російської Федерації, положення якого, на наш погляд, може бути використане для вирішення поставленого питання і в нашому кримінальному провадженні. В ньому зазначено, що підставами будь-якого виду юридичної відповідальності, виходячи із загального поняття складу правопорушення, є вина, якщо в самому законі прямо й однозначно не встановлено інше. Стосовно

сфери кримінальної відповідальності, Конституція закріплює презумпцію невинуватості, тобто покладає обов'язок доказування вини у вчиненні протиправного діяння на відповідні державні органи. В процесі правового регулювання інших видів юридичної відповідальності законодавець вправі вирішувати питання про розподіл тягара доказування вини іншим чином, враховуючи при цьому особливості відповідних відносин та їх суб'єктів, а також вимоги невідворотності відповідальності та інтереси захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і свобод інших осіб, забезпечення оборони країни і безпеки держави [18].

Чинний КПК України, регламентуючи застосування процесуальних санкцій за порушення своїх норм, прямо не вказує на можливість їх застосування без вини. Виходячи із процитованого вище положення Конституційного суду РФ (яке, на наш погляд, є цілком розумним і може бути використано й вітчизняною юридичною наукою), вина повинна бути встановлена. Однак на підставі аналізу чинного кримінального процесуального законодавства можна стверджувати, що в окремих випадках вона може презюмуватися.

Так, відповідно до положення ст. 139 КПК, якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, який був у встановленому КПК порядку викликаний, не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення, а до підозрюваного, обвинуваченого, свідка також може бути застосовано

привід. Як бачимо, в даній нормі відсутність поважних причин (а отже й винуватість особи, яка не з'явилася за викликом) презюмується, а тягар доказування невинуватості (поважної причини неприбуття) покладається на викликану особу.

Ще одним прикладом розподілення тягара доказування фактів, які мають кримінально-процесуальне значення, може бути вже цитоване вище положення ч. 2 ст. 92 КПК, яка передбачає, що обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинува-

ченого, покладається на сторону, що їх подає.

Висновки. Вважаємо, що наведені вище приклади законодавчого регламентування обов'язку доказування окремих процесуальних фактів суб'єктами не тільки сторони обвинувачення, а й сторони захисту (й навіть інколи суб'єктами, які сприяють доказуванню), свідчать про розумність і допустимість такого підходу, в першу чергу, з точки зору принципу змагальності, оскільки стороні обвинувачення для порушення вимог рівноправності сторін було б непосильно встановлювати всі ці факти.

Список використаної літератури

1. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
2. Сухарев А. Большой юридический словарь [Электронный ресурс] / А. Сухарев, 2005. – Режим доступу: <http://determiner.ru/dictionary/201/word/bremja-dokazyvanija>.
3. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах / Л. Е. Владимиров. – Тула : Автограф, 2000. – 464 с.
4. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий. – СПб. : Альфа, 1996. – Т. 2. – 606 с.
5. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве / А. Я. Вышинский. – [3-е изд., доп.]. – М. : Госюриздат, 1950. – 308 с.
6. Полянский Н. Н. Очерк развития советской науки уголовного процесса / Н. Н. Полянский ; отв. ред. С. А. Покровский. – М. : Изд-во АН СССР, 1960. – 212 с.
7. Ларин А. М. О недопустимости переложения обязанности доказывания на обвиняемого / А. М. Ларин // Сов. гос-во и право. – 1965. – № 3. – С. 122–127.
8. Теория доказательств в советском уголовном процессе / под ред. Н. В. Жогина. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Юрид. лит., 1973. – 736 с.
9. Строгович М. С. Теория судебных доказательств : в 3 т. ; отв. ред. А. М. Ларин / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1991. – Т. 3. – 300 с.
10. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – [2-ге вид., переробл. і доп.]. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
11. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій / Л. М. Лобойко. – [Вид. 2-ге, змін. і доп.] – К. : Істина, 2008. – 488 с.
12. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
13. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
14. Баулин О. В. Бремя доказывания при разбирательстве гражданских дел / О. В. Баулин. – М. : Городец, 2004. – 272 с.
15. Новицкий В. А. Теория доказательственного права : монография : в 2 т. / В. А. Новицкий. – М. ; Ставрополь : ПРЕССА, 2004. – Т.1. – 304 с.

16. Калиновский К. Б. Распределение бремени доказывания в уголовном процессе: всегда ли в пользу обвиняемого? / К. Б. Калиновский // Уголовная юстиция: связь времен : избран. материалы Междунар. науч. конф. (Санкт-Петербург, 6–8 окт. 2010 г.) / сост. А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский. – М. : Актион-Медиа, 2012. – С. 40–48.
17. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Pham Hoang v. France // Ser A. – № 243. – 1992. – 25 верес.
18. Постановление Конституционного Суда РФ от 25.01.2001 г., № 1-П // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.referent.ru/7/42759>.

Стаття надійшла до редколегії 10.07.2014.

Вапнярчук В. Сущность категории «бремя доказывания» в уголовном производстве Украины

В статье исследуется одна из самых дискуссионных категорий уголовного процессуального права – «бремя доказывания». Ее изучению в отечественной научной литературе до настоящего времени уделялось мало внимания, и очень часто она отождествлялась с понятием «обязанность доказывания». Автором предложена и аргументирована необходимость понимания «бремени доказывания» как категории самостоятельной, рассмотрены характерные особенности, позволяющие отграничить ее от «обязанности доказывания». Высказана позиция относительно порядка распределения бремени доказывания в современном уголовном производстве и случаи возможного перемещения на других субъектов.

Ключевые слова: уголовное процессуальное доказывание, бремя доказывания, обязанность доказывания, ответственность, интерес.

Vapnyarchuk V. The essence of the category of “burden of proof” in criminal proceedings Ukraine

The burden of proof in a criminal trial – a legal phenomenon, the essence of which is driven by interest in a particular subject procedural necessity of proof to defend their legal position by committing acts aimed at building the evidential basis and justification for its positive and attainable objective statements.

A simple understanding of the nature of the burden of proof is a set of rules for the distribution between actors of their obligations to justify the presence of certain conditions. These rules are as follows:

1. Main (general) rule based logic to the current position of any dispute. Its meaning is that he who defends certain opinions must give his reasons. Pryminymo to proof, which means that anyone who puts a particular evidential thesis, should it prove.

2. The burden of proof, sometimes, can be moved on other subjects of criminal proceedings, including in the defense (and sometimes even on the subjects of criminal proceedings are not subject to proof, as are those that contribute to its implementation).

Regarding the possible shifting of the burden of proving the substantive facts, we can assume the following possible cases of: 1) generated when the evidence base in one way or another party provides an opportunity to nominate a strong factual assumptions. In this case, the burden of proof (refutation of this assumption) is moved to the other side, and 2) when adequate evidence base as one, and the other party has not yet formed, but on the existence of certain facts can be expressed by certain legal presumption in favor of either party. In this case, the burden of rebuttal of the presumption may shift to the opposite side, and 3) when the other party is in a stronger position objectively, is the best possible proof of certain facts.

Regarding the possible shifting of the burden of proof of facts that are procedural value, the example is the provision of Part 2 of Article 92 and st.139 CCP.

Keywords: Criminal procedure of proof, the burden of proof, the burden of proof, responsibility, interest.